

**İNCE MEMED, VUKUAT VAR VE RAHMET YOLLARI KESTİ
ROMANLARINDAN TÜRKİYE’NİN TOPLUMSAL YAPISINI OKUMAK**

Halil İbrahim Gürel *

Özet: Yaşar Kemal (İnce Memed), Orhan Kemal (Vukuat Var) ve Kemal Tahir (Rahmet Yolları Kesti)’in sırasıyla ifade ettiğimiz romanlarında benzer olgular farklı biçimlerle ele alınmakta, Osmanlı’dan Cumhuriyet ideolojisine geçiş, eşkıyalık, köylülük, ağalık ve din adamlarının bu geçişlerdeki konumlanışları benzer özneler etrafında tartışılmaktadır. Siyasal, ekonomik ve sosyal alandaki modernleşme süreci üç romanda da etraflıca betimlenmektedir. Üç romanda sınıfsal ilişkiler bağlamında hukuk ve adalete dair yaklaşımlar değişmekte, devlet ile yurttaş arasındaki bağ zaman zaman kopmakta, zaman zaman sıklaşmaktadır. Osmanlı’daki toprak hukuku ile Cumhuriyetin toprak hukuku arasındaki ilişki, ırgat ile toprak sahibi arasındaki ilişkiyi de biçimlendirmekte, bu üç romanda da farklı biçimleriyle meselenin boyutları tartışılmaktadır. Üç romanda benzeşen konulardan biri de kız kaçırma vukuatları ile eşkıyalık ilişkileri arasındaki bağlantıdır. Örneğin; Eşkıyalık, İnce Memed’de sosyo-ekonomik durumun belirlediği başkaldırı halindedir. Rahmet Yolları Kesti romanında ise devlet ile toplumsal sınıflar arasındaki çelişkileri de kullanan bir suç haliyle, macera düşkünlüğü ile betimlenmektedir. Bu anlamda yine dikkat çeken unsur şudur; Kemal Tahir’in toplumcu gerçekçiliği, gözlerden kaçırılmaması gerekeni de göstermeye çalışır ve “ne olursa olsun, insan yanlış yapabilir” olgusunun bizatihi gözler önüne serilmesi çabasıdır. Eşkıyalığın devlet uygulamalarının, hukuk ve adaletin zayıf olduğu anlarında ortaya çıkmasıyla ilişkilendirilmesi eleştirel bir yaklaşım olarak dikkat çekmektedir. Üç romanın yukarıdaki olgularını bu kapsamda tartışmak edebiyat alanında dönemin hukuk ve adalet anlayışını tartışmayı da kolaylaştırabilir.

Anahtar Sözcükler: Hukuk ve edebiyat, edebiyat sosyolojisi, tarihsel sosyoloji, roman, inceleme.

* Mimar Sinan Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisans

GİRİŞ

Toplumsal hayatta hukuk, edebiyat ve sosyoloji arasındaki ilişkiyi anlamaya çalışmak, bu üç disiplinin birbiriyle temasını ve birbirine olan ihtiyacını anlamaktan geçer. Toplumsal yapı tartışmaları içerisinde üç disiplini anlamaya çalışmak ise, tarihsel bir bağlamdan da kopmamayı gerektirir. Hukuku kendi alanına özgü göstergelerden, yazılı ve sözlü kurallardan, yasalardan anlayabilmek mümkündür. Zira bir romanda geçen vukuatlara, dönemi ve tarihsel bağlamı çerçevesinde bakarak, dönemin hukuk ve adalet olgusunu anlayabilmek de mümkündür.

Şöyle de söyleyebiliriz; toplumsal ilişkilere tarihsel bir perspektiften bakmak, belirli bir belgeye, kuramsal bir anlatıya dâhil olacak ise kavramsal çerçeveyi bilmeyi gerektirebilir. Ancak edebiyat eserlerinde bu ilişkileri aramak ve anlamak belirli bir kavramsal bilgiye gerek duymaz. Edebiyat, bizzat hayatın içinden kurulur. Gündelik yaşama dair anlatılar üzerinden şekillenir. Karakterler, diyalog yoluyla belirli bir olaya dair ipuçları verebilir. Toplumsal meseleleri anlayabilmek açısından edebiyattan yola çıkmak, teorik olanın somutlaşması ve betimlenebilmesine de olanak sağlar. Belirli bir dönemi ele alan romanlara bakıldığında, döneme ait toplumsal hafıza görülebileceği gibi (Sever, 2011:1-2), aynı döneme ait farklı romanlar karşılaştırılarak, toplumsal hafızanın aktarılmasındaki farklılıklar ve detaylar irdelenebilir.

Hukuk ve adalet açısından toplumsal meseleleri anlayabilmenin bir yolu olarak toplumsal hafızaya bakmak, sosyoloji ve edebiyat ilişkisine bakmayı da gerektiriyor. Besim Dellaloğlu, Muğla’da düzenlenen “Sosyoloji ve Edebiyat” sempozyumunda “*Sosyolojinin ve romanın genetiğinde bir paralellik, süreklilik, ayınlık var. Ve bu ikisi arasında bir malzeme ortaklığı var. Sosyoloji ve roman arasındaki malzeme ortaklığı Türkiye’de batıdan daha olanaklıdır*” demişti. Tabii bunu sosyolojinin ve romanın batılı bir ürün olarak doğmasından dolayı ifade etti. Bu iki disiplinin yanına hukuku da koyabiliriz. Sosyoloji ve romanın ortaya çıkışı ve gelişmesi Türkiye’de batıdakinden daha farklı bir yol izlemiştir. Bu yol farklılığı hukuk ile de kesişir. Hukuk da sosyoloji ve romanın malzeme ortaklığına ortaktır. Belki de bu ortaklığın hukuk açısından olanakları, batıdakinden de daha olanaklıdır. Hukukun Osmanlı’da Tanzimat döneminden başlayıp, Cumhuriyet dönemine kadar süren macerasında siyasal akımlar olarak tarafları kapsayan bir farklılaşmadan bahsetmek gerekir. Cumhuriyet döneminde ise kanun ile uygulama süreçleri arasındaki kopukluklar irdelenebilir.

Hukukun teorik fasılası dediğimiz nokta ise normlara ve uygulamaya tekabül ediyor. Bunu yasalardan, kanunlardan görebiliriz. Bu fasıladan öteye geçmenin bir çabası olarak edebiyat ile hukuk ilişkisini ele alacağımız bu çalışmada; İnce Memed, Rahmet Yolları Kesti ve Vukuat Var romanlarındaki tarihsel çağdaşlığı göz önünde bulundurarak, üç romanda vuku bulan olayları hukuk ve adalet kavramları çerçevesinde, Türkiye’nin toplumsal yapısı ile de ilişkilendirerek karşılaştırmaya çalışacağız.

HUKUK VE TOPLUMSAL YAPI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Toplumsal yapılarıdaki değişim dönemleri hukuk ile edebiyat anlayışlarının da değişim dönemleri olduğundan, üç romanın konu alındığı döneme gelmeden önce Osmanlı'daki değişim sürecine de bakmak gerekiyor. Bu dönemde batıda dönüşen mülkiyet ilişkileri yeni bir hukuk anlayışı yaratırken, Osmanlı'da durum farklı olmuştur. Devlet çıkarlarını güden kanun hukuku ile kişi çıkarlarını güden şeriat hukuku bir arada fakat ayrı işletilmektedir. Niyazi Berkes'in belirttiği üzere şeriat hukukunda toprak, insan, para, eşya ve servette özel mülkiyet varken, kanun hukukunda toprakta ve insanda özel mülkiyet yok, devlete bağımlılık vardır. Çatışma, devlet ile ulema arasındaki kanun-şeriat hukuku tartışmalarını da büyütüştür. Berkes, "Batı hukukunu almaktansa, şeriat hukukunu uygulayalım diyenlerin ağır basması bundan ileri gelmiştir" der. (Berkes, 2013; 311-313) Ayan, "devleti kurtarma" misyonu ile kimi yerde padişahın yanında durmuştur. Mülkiyetini sağlamlaştırdığında ise ilk işi İslamcı cepheye yakınlaşmak olmuştur. Bu kez çelişki bürokratların merkezi devletten bağımsızlaşması ile ayanların bağımsızlaşması arasında sürer. (Küçükömer, 2012; 70) Kanun-i Esasi'nin oluşum sürecinde güç mücadelelerine baktığımızda şöyle bir tabloyla karşılaşırız;

- 1-En üst gücün padişahı toplanmasına çalışan saray,
- 2-Padişaha karşı üstün güç kazanacağından korkulan Bab-ı Ali(bürokratlar),
- 3-Üç aylık Meclis yanlıları,
- 4-Cumhuriyet kurmaya gideceğinden korkulan Mithat Paşa,
- 5-Onun bu fikrine katılmayan halktan derlenmiş bir milis örgütü kurulmasını savunan Namık Kemal. (Berkes, 2013; 329-330)

Tanzimat ve sonrasında yaşanan değişimlerin devamı Cumhuriyet dönemine tekabül ettiğinde, tartışma ulusçuluk ile gelenekçilik meselesine gelmiştir. Bu kez soru şudur; "kanun ve hukuk geleneğe göre mi, çağdaş uygarlıklara göre mi yapılacaktır?". Berkes'in, aktardığı üzere; Yol olarak batı uygarlığı yolu seçilmiştir. Geleneğe dayanma çabası "ulusların karşısına çıkan en büyük engeldir"(a.g.e. 530). Cumhuriyet döneminin hukuki alanda geleneklerden kopuşunun somut ifadesi ise Medeni Kanun'dur. "Kanunun olanı değil, olması gerekeni" göstermesi, toplumsal hayatı düzenlemesi, kadınların eşit yurttaşlık haklarının önünü açması gibi pratikleri de söz konusudur (a.g.e. 531). Yukarıda mülkiyet meseleleri üzerine yaptığımız tartışmanın başka bir görünümü de burada ortaya çıkıyor. Özel mülkiyet sürecinin yarattığı çelişkilerin bir benzeri Medeni Kanun sürecinde de vuku bulmuş, bir taraftan batılı bir çağdaşlaşma, diğer taraftan doğulu bir muhalefet hâsıl olmuştur. Batıda ortaya çıkan medeni hukukun gücü, burjuvazinin doğuşuyla doğrudan ilişkililikten, Türkiye'de mülkiyet hukuku dahi henüz yeni tartışılıyordu. Olmayan burjuvazinin olmayan hukuk mücadelesi, politik güç birikimi ile verilmiştir, sermaye birikimi ile değil (Küçükömer, 2009; 152). Bu politik güç, mülkiyet hukukunun belirlenmesi sürecinde yaşanan güç ve mücadele alanıyla da doğrudan ilişkilidir. Geleneğin temsili hiçbir biçimde kabul görmezken, yeniliğin temsilcisi olarak batılı kanunlar göz önünde bulundurulmuştur.

ÜÇ ROMANDAKİ TOPLUMSAL MESELELERE HUKUK VE ADALET KAVRAMLARINDAN BAKMAK

İnceleyeceğimiz üç roman, tarihsel olarak 1923 ile 1950 yılları arasında ele almaktadır. Rahmet Yolları Kesti'de mekân Çorum-Sungurlu'dur. Diğer iki romanda ise Çukurova bölgesidir. Üç romanda da kız kaçırma mevzuları, ağalar, köylüler, bürokratlar, askerler, devlet ve din adamları bulunmaktadır. Eşkıyalık, İnce Memed ve Rahmet Yolları Kesti romanlarında folklorik öğelerle de bildiğimiz, geleneksel eşkıya tipindedir. Vukuat Var romanında ise modern eşkıyalar vardır. Romanların yayımlanma tarihleri ise sırasıyla şöyle; İnce Memed (1955), Rahmet Yolları Kesti (1957), Vukuat Var (1958).

Orhan Kemal'in Vukuat Var romanında bizi ilk olarak içine çeken mesele 4 eşli olan Cemşir'in rahat, vurdumduymaz kişiliği ile kızlarını yalnızca başlık parası olarak gören bir babalık karakteri oluyor. (Kemal, 1979: 176) Cemşir böyle bir babadır, fakat Boşnak eşinden olan kızı Güllü diğer kızlarına hiç benzemez. Fabrikada çalışır, kazandığı paraları bir süre sonra “neden verecekmişim?” diyerek Cemşir'e vermez. Cemşir'de durumu farkındadır, “artık gözü açılmıştır kızın”. Tek çaresi Güllü'yü de “satmak” olur. Romanın başkarakteri olan Güllü, yoksul mahallesinde çocuk işçilerin çalıştığı, 8 yaşına gelince çalışmanın bir gelenek haline geldiği Çırçır fabrikasında işe başlar. “*vakti gelince de ölü teyzesinin kimlik cüzdanıyla girmisti Çırçır fabrikasına*” (age:26). Güllü, ailesindeki en dik başlı, boyun eğmez, bağımsız bir karakterdir. “*Sinemaya da giderim, tiyatroya da. Bana hiç kimse karısamaz. Çalışıyorum. Alnımın terini yiyorum, vızgelir dünya!*” (age:25) Ekonomik özgürlüğün erkek egemenliğini bir nebze de olsa kırmasını ifade eden bu pasajlar, Güllü'nün ileride ne kadar güçlü bir kadın olacağını da ipuçlarını verir.

Cemşir'in hayallerini süsleyen Muzaffer beyin çiftliğine girmek, beyin yeğeni Zaloğlu Ramazan'a kızı Güllü'yü vermekten geçer. Bu işe Cemşir'den çok heveslenen ise Cemşir'in yakın arkadaşı Berber Reşit'tir. Zaloğlu Ramazan Güllü'ye aşiktir ama Güllü'nün gönlü aynı fabrikada çalışan Kemal'dedir. Cemşir'in planlarını bozan bu durum, türlü alicengiz oyunları döner. İş döner dolaşır Muzaffer beyde biter. Çünkü Ramazan da, Reşit de, Cemşir de Muzaffer beye güvenerek, onun arkalarında olmasını bilerek gittikçe gaddarlaştıran bir hale bürünürler.

Muzaffer bey, Fransa'da eğitim görmüş, hem toprak ağası, hem de Halk Partisinin bir neferidir. Aynı zamanda köylünün topraklarına el koyma hevesindedir, kimse çıkıp bir laf edemez. Köylüler tarafından sevilmez, devlet gücünü kendi menfaatleri için kullandığı bilinir. Muzaffer bey adam öldürse, mahkemeye düşse, hakim onu yargılamaktan korkar, avukat dahi köylünün davasına bakmaz, böyle politik olarak güçlü bir kişiliktir.

“Köydeki Dul Naciye'yi gizli zinalarından ötürü ikide bir tefe almalarına karşın, Muzaffer beyi hoş görmeye alıştırmışlardı açıkçası. Alıştırmamışlardı aslında, içerliyor, kimselere duyurmadan okkalı küfürler sallıyorlardı. Çünkü o Parti'liydi. Tabacası vardı, adamları vardı.” (age: 299)

Köylülerin Muzaffer beye olan bu tepkisi, bir bakıma Halk Partisine de bir tepki doğurur. Köylü, Demokrat Parti'ye giderek yakınlaşır. Zaten siyasal atmosferde Demokrat Parti lehine akmaktadır. Muzaffer beyin partiden arkadaşı Zekai beyin siyaseti bilen tavrı, kültürel birikimi ile Muzaffer beyin cahilliği adeta iplik gibi ortaya serilir. Bir gece ev sohbetinde Muzaffer bey Voltaire'den bir alıntı yapmak ister, aklına gelmez, yalan yanlış şeyler söyler, Zekai bey de onu yerin dibine sokar (age: 295-296). Zekai bey bu tartışma sonunda konuyu döner, dolaşır ülke meselelerine getirir. Bu memleketi Marshall yardımları, devlet eliyle dağıtılan traktörler değil, Amerikan tipi demokrasi ile liberalizm kurtarır der (age: 297). Zekai bey'in yeni Parti'ye (Demokrat Parti) olan ilgisini anlayan Muzaffer beyin kafası karışmaya başlar. Zekai bey sözüne devam eder, Atatürk inkılaplarını dilinde pelesenk etmenin bir anlamı olmadığını söyler;

“...memleketin yüksek menfaatleri, parti tüzüğünden, parti menfaatinden önce gelir. (...)Evet Atatürk, büyük adam, dahi, münci, falan filan, her şeyimiz, sembolümüz. Bütün bunlar yine böyle kalacak, ama şartlar çok değişti. (...)Körün değneğini bellediği gibi hareket edemeyiz. Ya topyekün Amerikan demokrasisi, ya da...”(age: 298)

Muzaffer beyin mesele yaptığı konulardan bir tanesi de ülkedeki gericilik tehlikesidir. Bu sebeple romandaki din adamı karakterinde olan Kabak Hafız'dan hiç hazzetmez. Her fırsatta bu tavrını Kabak Hafız özelinde belli eder. Köylüler ise Muzaffer beyin inançsız bir kişilik olduğunu düşünür, Allah korkusu olmayan biri olarak görür. Muzaffer bey, Zekai beye gericilik meselesini ne yapacaklarını sorar. Zekai bey; *“onda da Liberalist olacağız elbette, çoğunluğun arzu ve ifadesine boyun eğmekten başka çıkar yol var mı?”* (age: 298) der. Zekai bey daha sonra Demokrat Parti'nin yükselişini görerek Halk Partisinden ayrılır. Hanımın Çiftliği romanında da Muzaffer bey Halk Partisinden ayrırlıp, Demokrat Parti'ye geçer. Cemşir'in ve Berber Reşit'in planları Güllü'nün direnmesi, Kemal'e olan sevgisinin ağır basması nedeniyle bir türlü işlemez. Muzaffer beyin yeğeni Zaloğlu Ramazan, sık sık Cemşir'in arkadaşı Berber Reşit ile bir araya gelir, Reşite elini çabuk tutması için baskı yapar. Reşit'in ise tek çaresi kalmıştır; Kemal'i öldürtmek için Cemşir'in oğlu Hamza'yı gözüne kestirir. Hamza, babası Cemşir tarafından hoyrat, içki masasından kalkmayan bir genç olarak yetiştirilmiştir. Annesine, kız kardeşi Güllü'ye gaddarca davranır, döver. Cemşir ise bu durumu Hamza'nın erkekliliğine yorar, övünür, “babasının oğlu” figürüdür onun için. Reşit tarafından ikna edilen Hamza, Kemal'in Güllü'yü dayaktan kurtarmaya geldiği akşam Kemal'i silahla vurarak öldürür. Güllü artık dayanamaz; “ben de bu olayı sizin yanınıza komam” der,(age:445) çiftliğin yolunu tutar. Hamza, yaşının küçüklüğü de göz önünde bulundurularak 4 yıllık bir cezaya çarptırılır. Hapishanede bir başka cinayet mahkumu olan, 24 yıl ceza alan İbrahim'in olduğu koğuşa konulur. Burada Muzaffer beyin politik gücü ile Hamza'ya verilen cezanın az olması arasındaki ilişki de söz konusu olabilir ancak romanda buna değinilmemiştir.

Yaşar Kemal'in İnce Memed'i inceleyeceğimiz üç roman içerisinde belki de en bilinenidir. Folklorik öğelerin, halk biliminin temel oluşturduğu bu eserde, Çukurova'da hâkim olan üretim ilişkilerini, toprağa dayalı üretimden kapitalizme geçiş sürecini, ağa ile köylü arasındaki uzlaşmaz çelişkileri gözlemlemekteyiz.

Kavramsal çerçevede yürüttüğümüz eşraf-bürokrasi ittifakı meselesi İnce Memed romanından gözlemlenebilir. Köylünün bu ittifak arasında kalışı, üretim araçlarının ortaya çıkararak, toprak mülkiyetinin tekeli bir yapıya bürünmesi, 1923-1933 yıllarının anlatıldığı romanda baş çelişkilerdendir. (Moran, 101-109) İnce Memed, köyünde yoksul bir hayat sürmektedir, Değirmenoluk köyünün ağası olan Abdi Ağa'nın zulmü tüm köylünün üzerindedir. İnce Memed çareyi sevdiği Hatçe ile kaçmakta bulur. Abdi Ağa ve yeğeni peşlerine düşer, İnce Memed bu kovalamaca sırasında onları vurur. Artık İnce Memed için köye dönmenin olanağı kalmamıştır. Artık başka köylerde, çeşitli evlere sığınmaya başlar, bir gün kasabaya iner, hayatının dönüm noktasından birini yaşar.

“Düşünceler kafasına akın ediyordu. Düşünüyordu artık, dünya kafasında büyümüştü. Dünyanın genişliğini düşünüyordu. Değirmenoluk köyü bir nokta gibi kalmıştı gözünde. O kocaman Abdi Ağa, karınca gibi kalmıştı gözünde. Belki de ilk olarak doğru dürüst düşünüyordu. Aşk ile şevk ile düşünüyordu. Kin duyuyordu artık. Kendi gözünde kendisi büyümüştü. Kendini de insan saymaya başladı. Yatakta bir taraftan bir tarafa dönerken söylendi. “Abdi Ağa da insan, biz de...” (Kemal, 2006:80)

İnce Memed, bir süre Süleyman'ın evinde kalır fakat kanun kaçağı olduğundan Süleyman onu eşkıya Deli Durdu'nun yanına götürür. İnce Memed artık Deli Durdu'nun çetesine katılır, jandarmalarla çatışmaya girer. Memed bu yıllarda henüz 18 yaşındadır. *“Memed az zamanda kendini göstermiş, arkadaşlarına, Deli Durdu'ya kendini sevdirmişti. Çeteye yardımı dokunuyordu”*(age: 156). Ancak Memed, bir türlü Durdu gibi bir eşkıya olamaz. Durdu, yol keser, masum köylüleri döver, haraç alır. Memed bunları kabullenemez, içten içe öfkelenir. Bir süre sonra Deli Durdu ile İnce Memed'in yolları ayrılır. Memed, Hobsbawm'ın tabiriyle erdemli bir eşkıyadır. (Hobsbawm, 30). Zenginden alır, fakire verir. Abdi Ağa'dan şöyle bahseder;

“Bu topraklar herkesindir...Toprağı o gavur yaratmadı. Beş köy köle ona çalışır. Çukurovada ağa da yok, bir şey de yok. (...) Konuşup tarlaları dağıtacağım. Kölelikten, kulluktan kurtulacaklar. Herkesin ektiği herkesin. Ellerin öküzler de kendilerinin olacak...” (age: 322-323)

İnce Memed, köylü tarafından çok sevilir, methiyeler, efsanevi güçler atfedilir. Artık Memed, köylünün umududur. Toprak reformunu yapmayı kafasına koymuştur bir kere. Köylü var gücüyle onu saklamaya, yardımcı olmaya çalışır. *“Herkes İnce Memed üstüne bir şeyler uyduruyordu. Az zaman içinde İnce Memed destanlaşmıştı.”*

Karşı karakterlere baktığımızda, ilk olarak Abdi Ağa karakteri ile karşılaşırız. Abdi Ağa, Değirmenoluk'un da dâhil olduğu 5 köyün ağasıdır, zulmü ve baskısı ile köylüyü yıldırılmıştır. Bürokratlarla, eşrafla, askerle arası pekiyidir. İnce Memed'in sevdiği Hatçe'nin hapse atılmasında etkisi büyüktür. Yalancı şahitlere aklı o verir. O kadar güçlüdür ki, romandaki bir diğer karşı karakter olan Ali Safa Bey'in el koymak istediği toprakların davası sürerken, bu olayı çözeceğine dair söz verir. (age:301)

15. bölümü ağaların derebeylikleri oluşturmakta olduğu, köylüler toprak mülkiyeti mücadelesine girdiği anlatılır. Ali Safa Bey de toprak kanunundan sonra yoksullaşmış bir ağanın oğludur, üniversitede okurken eğitimi bırakır, topraklarını kurtarma çabasına girer. Bu girişimde en büyük destekçileri hükümet yetkilileridir. Kurnaz, zeki bir kişi olan Ali Safa Bey, diğer taraftan belirli bir eşkıya zümresini de destekleyerek, köylüler üzerinde baskı oluşturur. Çetenin işleri büyüttüğünü gördükçe de, “*zamanı gelince hükümete tel üstüne tel yollamanın, halk isyan etti, dağları eşkıyalar aldı*” demenin, onları ortadan kaldırmanın planını yapar. Hem eşkıyalarla, hem hükümetle hem de ağalarla işbirliği içerisinde olan bir kişidir Ali Safa Bey.

Kemal Tahir’in Rahmet Yolları Kesti romanını inceleyecek olursak; İnce Memed’in aksine, eşkıyalığın eleştirilir, kötü yönleri betimlenir, erdemli bir eşkıya olamayacağı anlatılır. Roman, André Maurois’in sözü ile açılır; “*Ahlak düzeni sağlam olmayan ve soyguncularıyla başa çıkamayan bir toplum, -ruhunda arta kalmış barbarlık duygusunun da baskısı ile- soyguncularına karşı hayranlık duyar.*” (Tahir, 1970) Romanın başkarakteri Maraz Ali’dir. Genç yaşta eşkıyalığa özenir, Çerçi Süleyman Ağa’nın yanına hizmetkâr olarak verilir. Bektaş Emmi, Maraz Ali ile konuşurken hizmetkar olarak gitmesine karşı çıkar; “*Çerçi şunu neden hizmetçi tuttu bakalım! İş mi gördürecek? Hayır. Gerekirse düşmanını vurduracak*” (age:12) Ali, Bektaş Emmi’ye “neden eşkıyalık yok” diye sorduğunda, Bektaş Emmi’nin anlatısı aslında romanın eşkıyalığa bakışını özetler;

“Şimdinin eşkıyaları şehir yerine inmiş, olmuş çerçi, olmuş arzuhalci, olmuş memur. (...) Eşkıya devri hükümetin hasta olduğu sıradır. Hükümeti sıtma tuttuğu zaman eşkıya baş kaldırır.”(age:23)

Maraz Ali, Çerçi Süleyman Ağa’nın yanında hizmetçiliğe başlar, gelen gidenden eşkıyalık hikayeleri dinler. Efsanelere kapılır gider, hayali hep bir eşkıya olmak, silah tutmak, elindeki silahı büyütme. Çerçi Süleyman ise Maraz Ali’yi Arif Ağa’nın kızını kaçırmak için kullanacaktır. Aslında burada bir alicengiz oyunu vardır. Arif Ağa’nın kızını isteyen Uzun İskender Ağa’dır, alevi dedesi olan Dede Kasım’ı da bu vesileyle devreye sokarlar, çünkü köyde onun sözü geçer. Asıl mesele dedeyi soymaktır.

Bir gece dedeyi soyarlar, Maraz Ali tüm gaddarlığıyla dedenin karısına saldırır. Dedenin soyulduğunu öğrenen Aleviler ise toplanıp Uzun İskender ve ekibini kısıtır. Maraz Ali, eşkıyalığın iyice farkına varmış, keyiflenmiştir. Köylülerle uzun bir çatışmaya girerler, jandarma da uzun süre olaya yetişemez.

Jandarma geldiğinde Maraz Ali direnmeye devam eder;

“-Binbaşından başkasına teslim olmam, üstüme geleni yakarım! Kara Başçavuş, bir kayanın arkasına geçmişti. Ali’den tarafa düşünceli düşünceli baktı. Sonunda candarmalara kumandayı verdi: -Şunu alın gelin, ne bakıyorsunuz eşekler? Silahlıdır. Dikkat edeceksiniz. Köy delikanlıları candarmadan önce yolları sardı. Maraz Ali hiç telaşsız bağırdı: -Gelmeyin! Şart ettim, vallah vururum! ”(age: 397)

Dediği gibi de yapar, ilk cinayetini işler Maraz Ali. Ardından komutan işi köylülere bırakır. Maraz Ali'yi linç ederler. Dede Kasım duyar, “*daha fazla insan ölmesin*” der, müdahale eder. Eşkıya takımı toplanır, kelepçelenmiş, ayaklarına pranga vurulmuş, Sungurlu'dan geçerler.

SONUÇ YERİNE

Üç romana da baktığımızda, halk geleneklerinin, inancın, dinin etkisi oldukça yoğun gözükmektedir. Bu kavramları görenek olarak da kısaltabiliriz. E.P. Thomson'ın İngiltere'de 18.-19. yüzyıldaki “*Görenek, Hukuk ve Genel Haklar*”ı tartıştığı “*Avam ve Görenek*” kitabındaki şu pasaj mesele ile ilişkilendirebilir.

“Eğer ‘yoksulların’ pek çoğuna eğitim olanağı verilmezse, onların, ‘görenek’ yükü bir hayli fazla olan sözel iletişimden başka dayanabilecekleri ne olabilecektir? Eğer 19. yüzyıl folkloru, kalıntıları bağlamlarından kopararak, göreneğin bir ambiyans ve mentalite olduğu idrakini kaybetmişse, sıradanlık içerisinde rasyonelliği görülemeyecektir. Kimi zaman yalnızca yaşlıların belleklerinde kaydı tutulmuş olan bu görenekler, yazılı hukuk tarafından doğrudan hükümsüz kılınmadığı sürece yasa etkisine sahiptir” (Thomson; 2006:96)

Batıda sanayinin de, burjuvazinin de, hukukun da en hızlı biçimde dönüştüğü, değiştiği İngiltere'de mülkiyet hukukunun oluşumuna baktığımızda, gelenek ve görenekler de hukuk yazımı sürecinde göz önünde bulundurulmuş, bir geçiş aşaması yaşamıştır. Batı, sanıldığı gibi geleneklerine, göreneklerine karşı olarak değil, onların güncellenmesi ile yasalarını oluşturmuştur. Türkiye'de ise böyle gelişmemesinin sebeplerini sınıfların devletle bütünleşik bir şekilde şiddet ve güç tekeli elinde bulundurma çabasına girmesiyle, modernleşme sürecini istediği gibi kendi çıkarına uydurmasıyla ilişkilendirebiliriz. Muzaffer Bey, kasabada modernleşmenin bir temsilcisi olarak çarpık gidişe dur diyeceğine kendine çıkar sağlama yoluna gitmiştir. “Medeni Kanun varken başlık parası nerden çıkmıştır? Zorla kız almak olmaz?” demez, işi daha da çarpıklaştırır. Ama bir o kadar da gericileşmekten korkar. Halk ise Muzaffer Bey'den korkar, onun kanunlara da yargıya da nasıl müdahale edebildiğini bilir. Acaba asıl gericici kimdir? Böyle bir ortamda Medeni Kanun'un kağıt üzerinde kalmasından başka doğal ne olabilir? Türkiye'deki her değişim-dönüşüm döneminde eksik olan unsur sivillerdir. Kanun yazımlarında sivil olarak ne burjuvazi vardır, ne de halk vardır. İlk kanun tartışmalarından geçen 140 yıla rağmen, bugün yürütülen yeni anayasa tartışmaları da dâhil, bürokratik-siyasal öğelerce yürütülmektedir. Günü gelir siyasi mühendislik ile yazılır, günü gelir darbeler ile yazılır. Ama halkın katılımıyla bir yasa yazılmaz. Türkiye'de sivil bir anayasa, sivil bir kanun kabulü hiçbir dönem söz konusu olmamıştır. Her şey göstermeliktir. 12 Eylül ile hesaplaşıyoruz denilir, Balyoz ile darbelerle hesaplaşıyoruz denilir ancak yasa olarak bir gecede yapılacak şeyler yılan hikâyesine döner. Yalnızca uygulama ile gösteriş yapılır, zihniyeti değiştirmek için bir yasa yazım süreci başlatılmaz. Çünkü uygulama demek, güç ve baskı demektir. Korku demektir. Korkular üzerinde yükselen bir hukuk-adalet anlayışından ne beklenebilir? Bir zamanlar eşkıyalardan korkulur, sonraki zamanlar askerlerden, yakın zamanlarda polislerden. Hep bir korku egemenliği hâkimdir. Korku tekeli militer güç tekeli. Militer güce hâkim olmak merkezi

devleti güçlendirmekten geçer. Devletler her zaman militer gücünü sağlamlaştırmanın bir yolunu bulmuştur. Korku egemen kılınır, baskı ve güç vidaları olabildiğince sıkılır. Korkular bazen devlet otoritesini kaybetmektir, bazen dinsizleşmektir, bazen İslamlaşmaktır, bazen komünistleşmektir. Ama hiçbir zaman savaşmaktan korkulmaz. Nasıl olsa toplum asker bir toplumdur. Silahlar, savaşlar yiğitlik göstergelerindendir. İcap ederse de savaşılır.

Eşkıyalık meselesine gelecek olursak; Kemal Tahir, Rahmet Yolları Kesti romanını yayınladığında yıl 1957'dir. İnce Memed'in büyük bir popülerlik ve ilgi ile okunduğu yıllarda farklı bir bakış açısıyla ortaya çıkar roman. Edebiyat çevreleri İnce Memed'e karşı olarak mı yazdığını sorduğunda, Kemal Tahir "hayır" der. "...Ona karşılık olarak yazmadım. Bütün dünyada yarı aydınlar arasında meydana gelen yanlış anlaşılmaya parmak basmak istedim. Yaşar, İnce Memed'i yarı aydınların tesiriyle yazdı. İnce Memed, fukara tek başına toprak reformu yapıyor. Hiç böyle şey olur mu? Şimdi Cumhurbaşkanı bile toprak reformunun ne demek olduğunu bilmiyor, kaldı ki o zaman İnce Memed toprak reformunu ne bilecek..." (Şenkal, 1979:10) Eşkıyalığın bir çaresizlik, suça itilme sorunu olmadığını, hiçbir suçun meşru sayılamayacağını, bir suçun meşru olabilmesi için padişaktan, dilenciye aynı suçun işlenmesi gerektiğini söyler (Bayrak, 1985:102). Gerçekten de Avrupalı yarı aydınlar için Osmanlı'daki eşkıyalık hareketleri birer isyan hareketleri olarak gözüktür. Örneğin Jack Goldstone, Erken Modern Dünya'da Devrim ve İsyen isimli çalışmasında eşkıyalık hareketlerini, Celali isyanlarını ve 16. yüzyıl sonundaki asker isyanlarını, padişahı yerinden etme çabası olarak görür (Goldstone, 1991;350 akt. Barkey 1999). Başka örnekler bulmak da mümkündür fakat bu çalışmanın kapsamını aşar. Eşkîya hareketliliklerinin hakim olarak düşünüldüğünün aksine, Osmanlı merkezleşmesini zayıflandırmak yerine güçlendirdiğini savunan Karen Barkey'in "Eşkîyalar ve Devlet" isimli çalışmasından bahsetmek anlamlı olabilir. Bu çalışmanın temel tezleri şunlardır;

a) Avrupa'da isyan hareketleri soylular ile köylülerin ittifakıyla devlete karşıyken, Osmanlı'da eşkıyalar eşrafa karşı da yer yer müdahalelerde bulunarak, devlet gücünün pekişmesine sebep olmuştur.

b) İsyenların oluşmasında da önlenmesinde de devlet-toplum ilişkileri söz konusudur. Osmanlı, isyanları önlemek konusunda "devlet ana" misyonunu da kullanarak köylüler arasında hakim olmuştur.

c) Osmanlıdaki mülkiyet sistemi yerel iktidarların tam anlamıyla güçlenmesine olanak sağlamıyordu. Güçlenme aşamasında olanlar da merkezi devletçe önlendi.

d) Devlete mensup olanların oluşturduğu kul sistemi, elitlerin sınırlanmasına neden oluyordu.

e) Eşkîyalar yerel iktidar sahiplerinin de zaman zaman kullandığı bir olgudur. Güç mücadelelerinde bir araç olmuşlardır.

f) Osmanlı devleti, eşraf arasında da bölünmeler yarattı, kimilerini devlet güdümüne alarak çözümleri engelledi.

g) Osmanlı yönetimi her ne kadar katı gözüktü de, esnek bir yapıdaydı. Güç dengesini, pazarlığı her daim gündeminde tuttu. I. Ahmed'e ait bir belgede "bu

kadarı da fazla, bu kadar hak veremeyiz ki” diyerek eşkıyalarla olan diyalog bunun ispatıdır. (Barkey, 1999:240-250)

Barkey’in yürüttüğü tartışmalara baktığımızda, tekil bir olgu olarak “düzen yıkmaya” indirgenmiş bir eşkıyalık mefhumunun isyan durumuyla aynı potada eritilmesi hâsılasından uzaklaşma çabasını görürüz. Toplumsal sınıflar arasındaki ittifakların, çatışmaların ne kadar manipüle edilebilir bir yapıda olduğu incelediğimiz romanlardan da anlaşılmaktadır. Vukuat Var’da Muzaffer Bey’in, İnce Memed’de Ali Safa Bey’in, Rahmet Yolları Kesti’de Çerçi Süleyman Ağa’nın giriştiği ittifaklar ve hukuku-yargıyı etkisi altına alma çabaları her tarihsel dönemin kendine özgü bir siyasal atmosferi, iletişim ve ilişkiler ağı olabileceğini de göz önünde bulundurmamızı zorunlu kılar. Eşkıyalık ile isyan olguları arasındaki negatif diyalektiği anlamlandırabilmek için tekil olarak eşkıyalığı isyan ve itaatsizlik üzerine kurulu bir durum ile ilişkilendirirsek, Marx’a ait olan “şeylerin özüne en yakın formda görünmesi” ile de yetinmek durumunda kalırız. Ve eğer gördüğümüz ile yetineceksek; bilime, tarihselliğe, araştırmaya ne gerek kalır?

Girişte sosyoloji ve edebiyatın malzeme ortaklığı üzerine yaptığımız atf, şimdi daha bir anlamlı hale gelmiştir. Üç romanın serüveni nasıl okunmalıdır; efsaneler üzerine kurgulanmış bir edebiyat olarak edebiyat mı, yoksa tarihsel bağlamı gözlemleyip, toplumsal yapıdaki ilişkileri soyutlamaya çalışmış bir sosyoloji olarak edebiyat mı? Üç romanda da bir içkinlik planı, bir toplumsal düzen tartışması vardır ve ideal tipler yaratılmıştır. Gerçekliklerle olan bağ, tarihsel bir anlamlılık ve gerçeklik üç metni de sosyolojiye yakınlıktır. Örneğin; İnce Memed ile geçmişten bugüne halk hikayeleri, mitler, anlatılar efsaneleştirilmiş, eşkıyalık gibi bir mesele ile de bu efsaneleştirilme durumları meşrulaştırma zeminine oturmuştur. Eşkıyalık meselesinin suç nosyonunu bir an olsun kenara bıraksak dahi, amaç nosyonu olarak merkezi devleti yıpratma aşamasında bile başarısız olduğu gözükmemektedir. Eşkıyalık olgusu isyancılığı ile meşrulaştırılıp, aslında tam tersi bir işleve sahip olduğundan, onu meşrulaştıran anlatılarında bir yanlışlığa sebebiyet vereceği söylenebilir. Bu durum, eleştirel olmaya çalışırken, eleştirellikten uzaklaşmaktır. Horkheimer, “*kendi kendinde, herhangi bir hakikatte, huzur bulduğunu söyleyen felsefenin Eleştirel Kuram’la bir ilgisi yoktur*” (2012: 397) diyor. Tarihten kahramanlıklar çıkartmak, biraz da aranan huzurun göstergesidir. Kemal Tahir’in yarı aydınlık olarak nitelediği de budur. Haksız değildir. Şüphesiz bu söylemini de bir yazar, bir aydın olarak durmaya çalıştığı yerden oluşturmaktadır. C. Wright Mills, “aydın, klişelerin maskesini indirendir”, Gramsci ise “birilerini mutlu, motive etmekten çok bunaltmalıdır, sıkmalıdır” (Said, 1995: 28) derken, Kemal Tahir’i işaret eder gibidir.

Türkiye’de sosyoloji, yıllardır Marksist metodolojiye ağırlık vermişken, Weberyen metodolojinin kenara bırakılmasının sebeplerinden biri de Weber’deki belirsizlik ve sıkıcılık durumudur. Çünkü Marx, kapitalizmden kurtuluşun yolunu göstermiş, Weber ise “demir kafes” teorisi ile belirsizliğe, rasyonelliğin giderek kendini üreteceğine ve kapitalizmin çözülmesinin imkânsızlığına vurgu yapmıştır. Kenara bırakılmanın en önemli nedenlerinden biri de bu olsa gerek. Yakın tarihlerde ise sosyoloji alanında Marksist kuramcıların, Weberyan metodoloji ile

bir ilişkisellik kurmaya çabaladığı görülmektedir. Yorumlama ve anlama çabası üzerine kurulan bu ilişkinin Frankfurt Okulu-Eleştirel kuram ile doğrudan bağıntılı olduğunu söylemek mümkündür. Felsefi alanda bu dönüşüm Hegel'den Spinoza'ya geçen bir tartışma alanı yaratmıştır. Eleştirel edebiyat alanında ise Weber'in metodolojisi, Spinoza'nın felsefesi gibi kenara bırakılmış bir Kemal Tahir külliyatı vardır. Yıllardır kenarda bekleyen bu külliyatın, dönüşmekte olan felsefe ve sosyoloji kuramları gibi, eleştirel edebiyat alanında yeniden tartışılmaya başlanması da elzemdir.

KAYNAKÇA

- Barkey, K. (1999). *Eşkîyalar ve Devlet*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Bayrak, M. (1985). *Eşkîyalar ve Eşkîya Türküleri*. Yorum Yayınları, Ankara.
- Bezirci, A. (1984). *Orhan Kemal Hayatı – Sanat Anlayışı – Hikâyeleri – Romanları – Oyunları – Anıları*. Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Berkes, N. (2013). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Horkheimer, M. (2012). *Geleneksel ve Eleştirel Kuram*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Moran, B. (2006). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış II*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kemal, O. (1979). *Vukuat Var*. Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Kemal, Y. (2006). *İnce Memed I*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Küçükömer, İ. (2012). *Batılılaşma & Düzenin Yabancılaşması*. Profil Yayıncılık, İstanbul.
- _____ (2009). *Cuntacılıktan Sivil Topluma içinde: Türkiye'de Hukuk Hakim Sınıfların Bir Aracı mıdır? Yön*. Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Said, E. (1995). *Entelektüel*. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Sever, Ç. (2011). *Geçmişle Hesaplaşmaya Bir Örnek: 12 Mart Romanları*. Hukuk ve Edebiyat Sempozyumu, 11 Nisan 2011, Ankara.
- Şenkal, T. (1979). *Türk Romanında Eşkîya*. İlim, Kültür ve Sanatta Gerçek. Nisan-Temmuz,
- Tahir, K. (1970). *Rahmet Yolları Kesti*. Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Thomson, E.P. (2006). *Avam ve Görenek: İngiltere'de Geleneksel Popüler Kültür Üzerine Araştırmalar*. Birikim Yayınları, İstanbul.